

1

KORFOE

September 1946

Ergens in de verte hoorde ze mama's stem haar naam roepen, maar Katerina dwong het geluid naar de achtergrond, al was het nog maar voor even.

Ze was gelukkig hier, schommelend in de schaduw van deze prachtige, oude olijfboom. Ze vloog omhoog, hoger en hoger, en dan zweefde ze weer terug. Vanaf hier kon ze het hele eiland zien, de bosjes met eeuwenoude, knoestige olijfbomen, de verweerde oude kerk, de begraafplaats vol grafstenen van lang overleden dierbaren, en zelfs Clotho's smetteloos witte huis, verscholen tegen de berghelling, met haar weelderige tuin die uitkeek over de zee. En terwijl ze steeds hoger ging keek Katerina over de puntige, met cipressen begroeide rotsen en de azuurblauwe Ionische Zee naar de verre horizon, waar vissersboten dobberden, hun silhouetten afgetekend tegen de zon, en waar dolfinnen zwommen en eendrachtig uit het water omhoogsprongen.

Telkens wanneer ze weer hoog de lucht in zweefde kietelden de zijden linten die haar haar sierden haar gezicht, en telkens wanneer de schommel haar weer naar beneden bracht, vulde haar witzijden jurk zich als een ballon met lucht. Toen zag ze haar, en er verscheen een glimlach op haar gezicht. De gouden vrouw was weer naar haar toegekomen.

Katerina zag haar in de verte over de berghelling in de richting van de schommel lopen. Haar lange haar golfde achter haar aan en bewoog op en neer, als een zeil dat vaardig de heftige *maestro*-winden opvangt. Katerina kneep haar ogen tot spleetjes en boog zich op de schommel zo ver mogelijk naar

voren, maar ze kon het gezicht van de vrouw nog niet goed onderscheiden. Toch verspreidde de glimlach van de gouden vrouw een even puur en helder licht als de middagzon. Katerina voelde zich vervuld van liefde voor deze vrouw, en toch wist ze niet wie ze was of waarom ze op bezoek kwam. Hoe kon dat?

Katerina schommelde hoger en hoger en sloeg intussen de vrouw gade, die steeds dichterbij kwam. Weer zweefde haar lichaam verder omhoog, naar de zon. Ze liet haar hoofd achteroverhangen en voelde het wonder van de gewichtloosheid terwijl haar haren achter haar aan zweefden.

Ze vloog nog hoger en rekte de grenzen tussen hemel en aarde nog verder op, maar ze wist dat de vrouw ervoor zou zorgen dat haar niets overkwam. Ze was nu zo dichtbij dat Katerina haar zoete geur kon ruiken, het parfum van het dorp zelf: rozen, blauweregeng, rozemarijn en basilicum, voortgedragen door de wind.

De vrouw was er bijna. Katerina kon door het waas van licht bijna haar gezicht zien. Ze stak smekend haar hand uit om haar dichterbij te laten komen.

Alsjeblieft, dacht ze. Ze wist dat de vrouw haar diepste gedachten kon lezen, iets wat ze allebei wisten, zonder het hardop te zeggen. Ze vormde het woord met haar mond, terwijl ze de schommel losliet om naar haar toe te gaan. 'Alsjeblieft...'

'Katerina.'

Katerina deed haar ogen open. Haar moeder Maria keek glimlachend op haar neer. 'Droomde je? Je glimlachte. Het was vast een fijne droom.'

Katerina wreef in haar ogen en ging rechtop in bed zitten. Het bed stond in de hoek, onder de iconen van de Maagd Maria en de heilige Spiridon, die met zwarte spijkers aan de muur waren bevestigd. Achter de iconen waren kruisen van palmtakken gestopt die ieder jaar na de paaszondagdienst werden vervangen. De oude takken werden elk jaar na het kerk-

bezoek verbrand, want ze zomaar weggooien was een zonde.

Ze verwisselde haar vergeelde, tot op de draad versleten nachthemd voor een simpele bruine wollen jurk, een afdankertje van haar nichtje Calliope, met knopen van haar hals tot over haar knieën. De jurk jeukte, ondanks het hemd en de onderjurk die ze eronder droeg. Katerina liep de veranda op, waar mama het ontbijt had klaargezet op de tafel in de schaduw van het klimrek met wijnranken, die volhingen met witte druiven. De druiven vulden de lucht met hun zoete aroma. Zoemende bijen schoten pijlsnel heen en weer. Door de ochtendmist kon ze in het oosten de kustlijn van Albanië onderscheiden en in het noorden het silhouet van het eilandje Erikousa. Katerina knabbelde aan de korst van het brood van gisteren, dat was besprenkeld met een paar druppels honing en nam kleine slokjes uit een kop nog warme geitenmelk. Ze deed haar best om haar hoofd rechtop te houden en niet ineen te krimpen terwijl mama haar haar borstelde en vlocht.

‘Ik moet baba vertellen wat Calliope gisteren zei. Ze doet zo gemeen, mama. Waarom is ze zo gemeen?’

‘Kinderen doen vaak na wat ze thuis zien, Katerina. Calliope’s moeder is geen aardige vrouw. Ik spreek niet graag kwaad over de zus van je vader, maar *thea* Sofia is een gemene roddeltante en steekt haar neus in zaken die haar niets aangaan. Het maakt het niet minder erg, maar Calliope neemt gewoon een voorbeeld aan haar moeder. Blijf maar bij haar uit de buurt,’ zei mama.

‘Net als u, mama?’

Haar moeder reageerde niet en ging door met het vlechten van Katerina’s haar.

Met haar rechte, spitse neus, blonde haar en groene ogen leek mama helemaal niet op de andere moeders in het dorp, die allemaal donker en stevig gebouwd waren. Mama was twaalf jaar geleden als een nerveus jong bruidje naar Korfoe gekomen, nadat ze baba had ontmoet tijdens de bruiloft van een neef op Tinos, het eiland van haar familie. Na een paar

flessen wijn en intensieve onderhandelingen tussen hun vaders, onder het genot van de beste ouzo van het restaurant, werd aan het eind van die eerste avond besloten dat mama en baba zouden trouwen. Mama, net zestien, en baba, twintig, hadden elkaar voor die dag nog nooit ontmoet. Het huwelijk vond plaats in een dorpskerkje, in aanwezigheid van slechts een handjevol familieleden. Mama's huwelijksdag was de laatste keer dat ze haar familie zag en de grond van Tinos onder haar voeten voelde.

Zonder noemenswaardige bruidsschat en zonder moeder om haar een paar woorden van troost en advies mee te geven, was het enige wat de jonge bruid naar Korfoe meenam haar herinneringen en wat prullaria: vervaagde foto's, vergeeld linnengoed en de huwelijkskronen van het pasgetrouwde stel, allemaal weggestopt in een oud souvenirkistje.

Katerina vond het heerlijk om samen met mama alle schatten in dat kistje te bekijken. Telkens wanneer ze dat deden, zette mama de kronen glimlachend op Katerina's hoofd en beloofde ze haar met tranen in de ogen dat ze haar mee zou nemen naar haar geliefde eiland Tinos om de prachtige kerk van de Maagd Maria, de Panagia van Tinos, te bezoeken.

'Ooit gaan we samen naar Tinos,' beloofde mama altijd. 'En Panagia zal je zegenen, Katerina. Ze zal je zegenen en beschermen, net zoals ze alle deugdzame meisjes die tot haar bidden zegent en beschermt.'

Katerina keek vol verlangen uit naar de dag dat ze in Tinos tot Panagia kon bidden. Ze wist precies waar ze voor zou bidden en hoopte dat de Maagd zo vriendelijk zou zijn om haar ook mooi te maken, net zoals haar moeder.

Katerina genoot het meest van mama's verhaal over het ontstaan van de kerk. Ze luisterde elke keer ademloos wanneer haar moeder vertelde hoe Panagia een oude, godvruchtige non in haar droom had bezocht. Panagia sprak tot de non en wees haar de plek waar de dorpingen moesten graven om haar begraven icoon te vinden. Niet lang daarna werd de

houten icoon daar inderdaad gevonden. Katerina hoopte dat zij ook op een dag door Panagia bezocht zou worden en te horen kreeg waar ze een begraven schat kon vinden. Dat zou ze heel erg fijn vinden.

Al vond ze het nog zo heerlijk om verhalen te horen over het eiland van haar moeder, toch vroeg Katerina zich vaak af waarom ze er nooit op bezoek waren gegaan en waarom geen van hun familieleden ooit naar Korfoe kwam. Ze vroeg zich ook af of haar moeder niet eenzaam was met de hele dag geen ander gezelschap dan de jonge poesjes, de kippen en de koppige, magere geit van de familie. Mama ging nooit mee als de andere moeders zo nu en dan samen de begraafplaats gingen schoonmaken, olijven gingen pletten of kamille en oregano gingen plukken op de berghelling. Katerina had een keer of wat gevraagd of haar moeder een beste vriendin had, of die misschien eens op bezoek wilde komen, en of ze een dochter had met wie Katerina kon spelen. Maar elke keer kwam haar moeder dan weer met een klusje voor Katerina: ze had dringend water nodig uit de bron, de vloer moest worden geveegd, of er moest brandhout worden verzameld. Dus was Katerina gestopt met ernaar te vragen. Maar ze verloor nooit de hoop dat ze op een dag eindelijk alle geheimen te weten zou komen die haar moeder net zo zorgvuldig bewaarde als de voorwerpen in het souvenirkistje.

Elke avond bad Katerina voor ze naar bed ging, op haar knieën, met rechte rug en haar handen stijf samengevouwen, precies zoals mama haar had geleerd. Elke avond vroeg ze de Maagd Panagia haar te helpen net zo groot te worden als haar afschuwelijke nichtje Calliope, die Katerina voor kleuter uitschold en zichzelf praktisch tot volwassen vrouw verklaarde. Katerina bad ook dat hun kippen meer eieren zouden leggen, dat hun vader meer vis zou vangen en dat hun afgeleefde oude geit meer melk zou geven. Ze bad dat ze binnenkort de zeereis naar Tinos zouden maken.

Haar gebeden waren nog niet verhoord, maar Katerina had

geleerd geduldig te zijn. Met zoveel lijden overal om hen heen wist ze dat God het waarschijnlijk druk had met het verhoren van de gebeden van andere kinderen, die het misschien slechter hadden dan zij. Avond na avond ging ze op haar knieën zitten tot ze bloedden en de korsten als eierschalen openbarstten, en beloofde ze zichzelf dat ze geduld zou hebben met God, terwijl ze op haar beurt wachtte. Maar diep vanbinnen hoopte ze dat Hij eens op zou schieten. Ze begon er schoon genoeg van te krijgen om klein en hongerig te zijn en lelijke knieën te hebben die onder de korsten zaten.

‘Wat ga je vandaag leren op school?’ vroeg mama aan Katerina, toen ze klaar was met de vlecht en het uiteinde met een stukje zwart garen afbond.

‘Meneer Andonis zei dat we verdergaan met de reizen van Odysseus. Ik kijk er zo naar uit. Ik vind het gedeelte mooi waar hij thuiskomt en niemand weet wie hij is. Alleen de hond,’ zei ze, en ze veegde met haar mouw de melk van haar mond.

‘Goed zo, lieverd. Let maar goed op,’ zei mama. ‘Denk eraan, jij bent het eerste meisje in onze familie dat leert lezen en schrijven. Elke keer dat je van huis gaat, neem je mij met je mee. Door jouw ogen is het alsof ik zelf ook leer, alsof ik naast je in de klas zit.’

Net als alle andere dochters, vrouwen en moeders voor haar, was mama nooit naar school geweest. Het werd niet nodig gevonden dat mensen die geboren waren om anderen te dienen, onderwijs kregen of zich meningen vormden. Maar meneer Andonis, de nieuwe onderwijzer, had dat allemaal veranderd. Toen hij nog maar vijf jaar geleden in hun dorpje arriveerde, had hij een grote liefde voor de klassieken meegebracht, geen genoegen genomen met onwetendheid, en de vurige overtuiging uitgedragen dat zelfs meisjes uit de provincie onderwijs verdienden.

‘Ja, ik beloof dat ik goed op zal letten,’ zei Katerina, terwijl ze het brood naar binnen werkte en nog een laatste slokje melk

dronk. ‘Waar is baba? Hij heeft beloofd dat hij me vandaag naar school zou brengen.’

Mama gaf geen antwoord.

Katerina keek toe terwijl mama naar de wasbak liep, waarin baba’s werkkleren lagen te weken. Zwijgend boog mama zich over de wasbak en schrobde en bonkte op zijn shirt in het zeepwater.

2

KORFOE

September 1946

Laki stond aan de rand van het water en tuurde over de baai naar de horizon. Er stonden geen sterren meer aan de hemel nu het eerste licht van de nieuwe dag de duisternis doorbrak. Alleen de maan was tegen het zwart te zien.

Laki keek naar het stijve lichaam van de man en haalde diep adem voordat hij het lijk omdraaide en zijn zakken doorzocht. Uit de natte zakportefeuille haalde hij een paar drachmen. Hij fluisterde een woord van dank voor het licht van de maan en voor de spiegelgladde zee, die het zilveren maanlicht over het strand weerkaatste. Hij speurde weer de waterlijn af en tuurde in het donker om zich ervan te verzekeren dat hij inderdaad alleen was. Toen hij ervan overtuigd was dat niemand hem zag, stopte hij de natte bankbiljetten in zijn zak, waarna hij de man op zijn andere zij draaide om verder te zoeken.

Nog voordat hij het natte papier uit de zak van de man trok, wist hij wat hij in zijn vingers hield. Hij had dit vele keren gedaan en kon met één blik op het gezicht van de dode man voorspellen wat hij zou aantreffen. Dit was een jonge man, gladgeschoren, met een hoekige kaaklijn, gitzwart haar en een smalle gouden ring om zijn vinger. Hij was knap geweest, sterk en geliefd. Maar dat was voordat zijn boot in de glinsterende blauwe wateren tussen Albanië en Korfoe tot zinken was gebracht.

Laki dacht even aan het vrouwengezicht dat hem zo meteen op deze doorweekte foto zou aankijken. Hij dacht aan het gezicht dat binnenkort nat zou zijn van tranen, en aan het lichaam dat in het zwart zou worden gehuld als de dood van

haar jonge echtgenoot haar ter ore zou komen. Hij deed in stilte een gebed om God te vragen deze vrouw kracht te geven, en gaf haar zo nog een paar laatste momenten van anonimiteit, van zalige onwetendheid, voordat hij een blik op haar gezicht wierp en haar tot weduwe brandmerkte.

Laki trok de foto uit de zak van de man en bekeek hem van dichtbij. Hij hield zijn adem in en kreunde zacht. Hoofdschuddend deed hij een nieuw gebed, deze keer voor het prachtige kleine meisje dat op de foto bij haar moeder op schoot zat. Ze was hooguit tien jaar, net als zijn lieve Katerina. Het meisje dat hem vanaf de foto glimlachend aankeek had glanzend zwart haar, net als haar vader, en de doordringende zwarte ogen en volle lippen van haar moeder. Hij bekeek de foto nog wat beter en zag de serene glimlach op het gezicht van de vrouw, en toen haar handen, de ene om het middeltje van haar dochter geslagen, de andere rustend op haar eigen dikke buik. Hij was geen man die snel huilde, als hij dat al ooit deed. Maar zijn ogen vulden zich met tranen toen hij keek naar deze man en het gezin dat hij achterliet.

‘Zinloos,’ zei hij hardop, alsof er iemand was die hem kon horen. ‘Zinloos.’ Luider deze keer. ‘Barbaren.’

Grieken die Grieken vermoordden. Neven die neven vermoordden. Broers die broers vermoordden. Na zoveel jaren oorlog, onderdrukking, de Italiaanse en daarna Duitse bezetting had Laki nooit kunnen vermoeden dat zijn eigen mensen zich zo tegen elkaar zouden keren. De kranten spraken van een dreigende burgeroorlog, maar hij noemde het iets anders: kannibalisme.

Hij boog zich weer voorover en stopte de foto terug in de zak van de man. Toen hij hoorde dat een boot van de Communistische Bevrijdingsvloot van het Griekse Volk, de ELAN, door regeringsvuur tot zinken was gebracht, wist hij al wat er daarna zou gebeuren. Hij wist dat de vissen weer verjaagd zouden worden, wat het voor de dorpelingen nog moeilijker zou maken hun gezinnen te voeden. Hij wist ook dat het tij de

lichamen van de dode mannen hier in deze ongerepte baai te ruste zou leggen, net zoals dat jaren geleden was gebeurd met de Italiaanse soldaten, toen hun schip in deze zelfde wateren was vernietigd door Duitse granaten.

Hij schudde zijn hoofd terwijl hij dacht aan deze mannen die waren afgeslacht door de nazi's. De Italianen hadden Laki en de andere dorpelingen gedurende de hele bezetting goed behandeld, en zelfs stukjes chocola geruild tegen inktvissen en zeekeeftes. Hij dacht glimlachend terug aan de keren dat hij Katerina de zoete lekkernijen had gegeven. Ze had opgetogen gegild en verheerlijkt gezucht terwijl de donkere vierkantjes smolten op haar tong. Die jonge Italiaanse jongens waren na de langdurige bezetting in hun boten gestapt, ervan overtuigd dat ze eindelijk naar huis zouden gaan, en hadden naar de dorpelingen gezwaaid toen ze wegvoeren. In werkelijkheid waren ze bedrogen en werden ze vermoord. Hun boten werden gebombardeerd en met granaten bestookt door dezelfde soldaten die hun hadden verzekerd dat ze veilig weg zouden komen. In plaats van terug te keren in de armen van hun geliefden, spoelden hun levenloze lichamen aan op dit strand, waar Laki hun zakken doorzocht, in de hoop iets te vinden om eten voor zijn gezin van te kunnen kopen.

Terwijl hij over het lichaam van de jongeman gebogen stond, besepte hij dat hij niet door kon gaan, ook al wist hij dat er meer lichamen waren aangespoeld en dat er verder op het strand meer zakken doorzocht konden worden. Het was tijd om de baai te verlaten en naar huis te gaan, voordat de ochtendstond zijn geheim zou onthullen. Hij was arm, zijn enige bezit bestond uit het oude familiehuis waarin hij met zijn gezin woonde, een gescheurd en verward visnet en een klein lapje grond. Het was nauwelijks genoeg om van te leven. Maar in tegenstelling tot de dode man aan zijn voeten had hij de luxe het huis binnen te kunnen gaan, waar Maria een maaltijd voor hem klaar zou hebben staan, en waar hij de wang kon kussen van zijn mooie Katerina, wier klaterende

lach als een engelenkoor weerklonk in de wind. Hij wist diep vanbinnen dat hoe moeilijk de dingen ook waren, ze op dit moment in ieder geval tot de gelukkigen behoorden.

In heel Griekenland stierven duizenden mensen van de honger, maar in hun kleine dorpje aan zee wisten ze in ieder geval dat ze altijd vis te eten zouden hebben. Het vissen zou misschien een poosje moeilijk zijn, als de mijnen vlak voor de kust van Albanië ontploften, of als de regering een boot van de communistische vloot wist te traceren en vernietigen, maar Laki wist dat de vis uiteindelijk net als altijd terug zou keren. Nee, hij was niet bang dat ze van de honger zouden omkomen. De meeste zorgen maakte hij zich om het toenemende geweld en de golven van terreur die in de verre noordelijk gelegen dorpen waren begonnen en zich nu naar het zuiden begonnen te verspreiden, dichterbij de buurt van Korfoe en zelfs Athene.

Laki had de kranten gezien en de radioverslagen gehoord. Hele dorpen waren tot de grond toe afgebrand. Onschuldige burgers – schaapherders, boeren, vissers – werden, vaak in het bijzijn van hun gezin, gemarteld en afgeslacht. Levenloze lichamen, hangend aan olijfbomen, hoofden gespietst op stokken op de dorpspleinen, als waarschuwing voor anderen. Oude vrouwen, moeders en jonge meisjes werden aangerand en verkracht. Hij bad elke dag dat de waanzin zou stoppen. Hij bad dat zijn eigen dorp en gezin gespaard zouden blijven.

Aanvankelijk zag het er naar uit dat het gevaar beperkt zou blijven tot het noorden, tot de arme, ongelukkige dorpen bij de grens met Albanië en Bulgarije. Maar toen kwam het nieuws uit Athene. Demonstraties, communisten en monarchisten die vochten in de straten, burgers die werden neergeslagen. Het Syntagma-plein dat bezaaid lag met lijken. In dorpjes zoals het hunne waren mensen ontberingen gewend. Maar dat de beschaafde, onderlegde bewoners van Athene moesten leven zonder gas en elektriciteit, dat mensen er verhongerden, vermoord werden en bij duizenden stierven, dat was iets wat hij zich niet kon voorstellen.